

DEDUCEREA SINTACTICĂ A CATEGORIILOR ARISTOTELICE

IONEL NARIȚA

Aristotel clasifică expresiile limbajului, „rostirile”, în două categorii, *cu legătură* și *fără legătură*¹:

„Dintre rostiri, unele se spun pe bază de legătură, altele fără legătură. Cele pe bază de legătură sunt, de pildă, omul aleargă, omul învinge, cele fără legătură: om, bou, aleargă, învinge.”²

Din exemple reiese că rostirile pe bază de legătură sunt propozițiile, iar cele fără legătură sunt expresiile din care sunt alcătuite propozițiile. Acest lucru rezultă și din aceea că rostirile cu legătură au valoare de adevăr, pe când cele fără legătură nu au:

„Căci orice afirmare (expresie cu legătură – n.n.) se dovedește a fi adevărată sau falsă, pe când nimic din cele spuse fără nici o legătură nu e nici adevărat, nici fals, ca de pildă: om, alb, aleargă, învinge.”³

Expresiile cu legătură, propozițiile, se obțin prin aranjarea într-un anumit fel a celor fără legătură:

„Fiecare însă dintre cele spuse, în sine, nu se rostește prin nici o afirmare, acestea (afirmările, propozițiile – n.n.) producându-se în schimb prin împletirea lor (a expresiilor fără legătură – n.n.) unele cu altele.”⁴

La rândul lor, expresiile fără legătură diferă între ele prin *înțelesul* lor și, în funcție de înțeles, joacă roluri diferite în propoziție. Înțelesurile posibile ale expresiilor fără legătură sunt clasificate de către Aristotel în zece categorii⁵:

„Fiecare dintre cele rostite fără nici o legătură semnifică sau substanță, sau mărime, sau fel de a fi, sau ceva relativ, sau locul unde, sau momentul când, sau poziție, sau posesiune, sau acțiune, sau înrâurire.”⁶

¹ C. Noica, „Pentru o interpretare a categoriilor lui Aristotel”, Aristotel, *Categorii*, Humanitas, București, 1994, p. 73.

² Aristotel, *Categorii*, Humanitas, București, 1994, p. 6.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Allan T. Back, *Aristotle's Theory of Predication*, Brill, Leiden, 2000, p. 137.

⁶ Aristotel, *op. cit.*, p. 8.

Datorită faptului că înțelesul oricărei expresii fără legătură aparține uneia dintre cele zece categorii⁷ și funcția pe care o au asemenea expresii în propoziții (în ultimă instanță, în limbaj) dă înțelesul lor, rezultă că lista categoriilor ar trebui să fie corelată cu sintaxa propoziției, relațiile dintre expresiile care conțin o propoziție ar trebui să se regăsească în tabela categoriilor. De aceea, analiza sintactică a propozițiilor trebuie să ne conducă la distingerea categoriilor expresiilor fără legătură.

Categoriile rezultă prin analiza propozițiilor elementare, adică a propozițiilor care nu pot fi analizate în alte propoziții. Dacă analizăm propoziții compuse, ajungem tot la propoziții, la expresii cu legătură. Numai propozițiile elementare conțin doar expresii fără legătură adică expresii care nu sunt, la rândul lor, propoziții. O propoziție elementară este alcătuită din unul sau mai multe *nume* și o expresie numită *predicat*⁸. Sintaxa unei propoziții elementare este:

$$F(a_1, a_2, \dots, a_n)$$

unde a_i sunt numele și $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ este predicatul. Un predicat este o expresie *nesaturată*, cu unul sau mai multe locuri libere sau *variabile*, care nu are înțeles propriu, ci dobândește înțeles doar dacă locurile sale libere sunt substituite prin nume sau legate prin cuantificatori. Predicatele diferă între ele prin numărul de locuri libere, prin *aritate*, deosebind predicate *monare*, *binare* sau *n-are*. De exemplu, „ $F(x)$ ” este un predicat monar, iar „ $F(x, y)$ ” este binar⁹.

Propoziția elementară poate fi considerată drept un predicat cu toate locurile libere substituite de nume. De pildă, „ x este atenian” este un predicat, iar „Socrate este atenian” este o propoziție elementară. Dintr-un predicat se obțin propoziții și prin cuantificarea variabilelor. Expresiile „ $(x)F(x, a)$ ”, „ $(x)(\exists y)(F(x, y))$ ” sunt propoziții. Acestea, însă, nu sunt propoziții elementare deoarece pot fi analizate prin alte propoziții. De pildă, prima expresie stă pentru o propoziție compusă dintr-un număr infinit de propoziții elementare „ $F(a_1, a) \& F(a_2, a) \& \dots \& F(a_n, a) \& \dots$ ”. Cuantificatorii sunt mijloace finite prin care putem exprima propoziții compuse formate din infinit de multe propoziții elementare cu o structură comună.

Fiind expresii nesaturate, predicatele nu au un înțeles propriu, ci îndeplinesc o funcție specifică în cadrul propoziției. Funcția sintactică a unui predicat este de a transforma unul sau mai multe nume într-o propoziție. Din această perspectivă, predicatele sunt *functori*, transformând o expresie în alta. Funcția semantică este aceea că, prin intermediul predicatului, propoziția elementară analizează intensiunea (sensul) unui nume sau îi atribuie acestuia un sens. De exemplu, prin propoziția „Marte este o planetă” analizăm sensul numelui „Marte”.

Pentru a-și îndeplini funcția semantică în cadrul propoziției, predicatele trebuie să conțină expresii al căror înțeles că constea într-o intensiune, altfel, ar fi imposibil ca,

⁷ Allan T. Back, *op. cit.*, p. 134.

⁸ Wolfgang-Rainer Mann, *The Discovery of Things: Aristotle's Categories and Their Context*, Princeton University Press, Princeton, 2000, p. 21.

⁹ Allan T. Back, *op. cit.*, p. 136.

utilizând predicate, să putem analiza intensiunea numelor. Dacă numim *termeni* expresiile care au ca înțeles intensiuni, orice predicat trebuie să conțină un termen. În exemplul de mai sus, predicatul „ x este o planetă” conține termenul „planetă”. Prin propoziția respectivă presupunem că intensiunea numelui „Marte” conține intensiunea termenului „planetă”¹⁰.

Prin urmare, predicatele sunt expresii complexe care conțin inclusiv termeni, având sintaxa „ $(\dots f \dots)(x_1, x_2, \dots, x_n)$ ”, unde f este un termen. Pe lângă termeni, care au rolul de a surprinde sau fixa intensiuni, un predicat conține și alte expresii. Rolul acestor expresii este de a determina valoarea de adevăr a propoziției elementare. Fără ele, dacă am considera predicatul reductibil la un termen, nu putem preciza dacă o propoziție elementară este adevărată sau falsă. De exemplu, dacă reducem funcția predicatului propoziției „România este republică” numai la componenta intensională, respectiv, la termenul „republică”, nu am putea spune dacă avem de-a face cu o propoziție adevărată sau falsă deoarece astăzi, în 2015, este adevărată dar în 1938, aceeași propoziție era falsă. În vreme ce astăzi intensiunea numelui „România” conține intensiunea termenului „republică”, în 1938 această relație între cele două intensiuni nu avea loc. Modul în care propozițiile iau valori de adevăr este dat de *principiile logicii*:

1) Principiul *identității*: relativ la același context o propoziție are aceeași valoare de adevăr.

2) Principiul *noncontradicției*: relativ la același context o propoziție și negația sa nu sunt ambele adevărate.

3) Principiul *terțului exclus*: relativ la același context o propoziție și negația sa nu sunt ambele false.

Valoarea de adevăr a unei propoziții este determinată de context, invers, contextul reprezintă ansamblul tuturor condițiilor care determină valoarea de adevăr a unei propoziții. Urmează că, o propoziție elementară are o valoare de adevăr determinată dacă este fixat contextul. Cu alte cuvinte, pentru ca o propoziție elementară să aibă o valoare de adevăr determinată, predicatul trebuie să conțină expresii prin care să fie surprins sau fixat un anumit context, înțelesul acestor expresii constă tocmai în componentele contextului.

Dacă notăm prin „ c ” o expresie care are drept înțeles un context, sintaxa predicatului devine „ $(f, c)(x_1, \dots, x_n)$ ” și, totodată, sintaxa propoziției elementare este „ $(f, c)(a_1, \dots, a_n)$ ”. Dacă ne întoarcem la exemplul precedent, propoziția „România este republică în contextul c_1 ” are o valoare de adevăr determinată, constantă.

Intensiunile sunt mijloace prin care analizăm propriile noastre stări prin intermediul *propozițiilor de simțire*. Sintaxa acestor propoziții este „ X simte f ”, unde X este un subiect iar „ f ” este un termen. De exemplu, prin propoziția „ X vede roșu” este analizată starea subiectivă a lui X punându-se în evidență faptul că aceasta conține intensiunea *roșu*. Subiectul deosebește între stările proprii prin intermediul

¹⁰ Wolfgang-Rainer Mann, *op. cit.*, p. 27.

timpului, fiecărei stări îi corespunde un *moment* temporal și reciproc. Dacă momentul nu ar fi precizat, intensiunea rămâne nedeterminată, nu s-ar putea distinge între propozițiile de simțire cu termeni incompatibili, cum sunt „ X vede roșu” și „ X vede verde”. Incompatibilitatea poate fi înlăturată precizând momentul: „ X vede roșu la momentul t_1 ” și „ X vede verde la momentul t_2 ”.

Există situații în care aceeași stare subiectivă, la același moment, este analizată prin intensiuni contrare, bunăoară, când X vede atât roșu cât și verde simultan. Momentul nu este suficient pentru a evita asemenea contradicții, având nevoie de un al doilea criteriu, spațiul, prin care subiectul distinge între obiecte. Intensiunile incompatibile sunt proiectate în *locuri* diferite iar în fiecare dintre aceste locuri este plasat un obiect. Să presupunem că următoarele propoziții de simțire sunt adevărate împreună:

„ X vede roșu la momentul t' ” și „ X vede verde la momentul t' ”.

Contradicția dintre intensiuni este evitată introducând locul, alături de moment, pentru a determina intensiunea:

„ X vede roșu la momentul t , în locul l_1 ” și „ X vede verde la momentul t , în locul l_2 ”.

Noua expresie nu mai este contradictorie. Locul este spațial, este plasat în afara subiectului, fiind *obiectiv*; prin urmare, dacă subiectul proiectează intensiunea într-un loc exterior lui, o pune pe seama unui *obiect* iar propozițiile de simțire sunt transformate în propoziții de observație deoarece nu mai sunt analize ale propriilor stări, ci ale stărilor obiectelor. Dacă în locul l_1 se află obiectul a iar în locul l_2 se găsește obiectul b , propozițiile de mai sus devin:

„ X observă că a este roșu la momentul t , în locul l_1 ” și „ X observă că b este verde la momentul t , în locul l_2 ”.

Pe baza observației pot fi *separate* propozițiile elementare:

„ a este roșu la momentul t , în locul l_1 ”
 „ b este verde la momentul t , în locul l_2 ”

prin care este analizată intensiunea numelor „ a ” și „ b ” sau stările obiectelor a și b . Pentru un subiect dat, contextul constă în complexul timp–spațiu sau *moment–loc*, fără de care intensiunile nu pot fi determinate. De aceea, predicatul, care reprezintă instrumentul de analiză a intensiunilor numelor în cadrul propoziției elementare, trebuie să conțină expresii privind momentul și locul. Urmează că sintaxa unui predicat este „ $(f, t, l)(x_1, \dots, x_n)$ ”. Fără moment și loc, intensiunile rămân nedeterminate și, la fel, valoarea de adevăr a propozițiilor elementare nu poate fi precizată.

Chiar dacă în vorbirea obișnuită momentul și locul nu sunt exprimate, ele rămân întotdeauna subînțelese. Dacă cineva spune „ a este roșu” se subînțelege că roșul are loc la un moment dat și într-un loc dat. Numele nu poate conține nici o

precizare privind momentul și locul, deoarece legătura sa cu obiectul este arbitrară și, pe de altă parte, obiectul este identic cu sine în orice moment și în orice loc. Prin urmare, expresiile cu privire la moment și loc trebuie incluse în predicat, pe lângă termen.

Asupra termenilor pot fi efectuate diverse operații în urma cărora se obțin expresii cu un alt înțeles decât al termenilor asupra cărora s-au efectuat operațiile respective. De pildă, prin compunerea a doi termeni este construit un termen compus cu o altă intensiune decât a compușilor. Dintre compunerile de termeni, amintim:

1) Compunerea *conjunctă* reprezintă operația prin care intensiunea termenului compus constă în reuniunea intensiunilor compușilor iar clasa sa este intersecția claselor termenilor compuși. Dacă prin „f*” notăm intensiunea și prin „f**” reprezentăm extensiunea termenului *f* iar compunerea conjunctă o notăm prin „o” atunci:

$$(f_1 \text{ o } f_2)^* = f_1^* \cup f_2^*$$

$$(f_1 \text{ o } f_2)^{**} = f_1^{**} \cap f_2^{**}$$

De exemplu, intensiunea termenului „triunghi echilateral” conține atât elementele intensiunii termenului „triunghi” cât și pe cele ale termenului „poligon cu laturi egale”, iar extensiunea sa conține doar elementele comune extensiunilor celor doi termeni.

2) Compunerea *disjunctă* este operația în urma căreia se obține un termen a cărui intensiune este intersecția intensiunilor compușilor, iar extensiunea este reuniunea extensiunilor acestora. Notând compunerea disjunctă prin „+”, aceste relații devin:

$$(f_1 + f_2)^{**} = f_1^{**} \cup f_2^{**}$$

$$(f_1 + f_2)^* = f_1^* \cap f_2^*$$

De pildă, extensiunea termenului „triunghiurile isoscele și cele dreptunghice” este alcătuită din reuniunea extensiunilor termenilor compuși, iar intensiunea sa conține doar componentele comune celor două intensiuni.

Datorită faptului că între intensiunile termenilor există relații multiple, cum sunt cele de opoziție sau de concordanță, ele alcătuiesc sisteme care pot fi privite, la fel de bine, ca sisteme de termeni. *Scalele* sunt asemenea sisteme de termeni incompatibili între ei și complementari. Sistemul $S = \langle f_1, f_2, \dots, f_n \rangle$ este o scală dacă și numai dacă:

1) Oricare doi termeni ai sistemului *S* sunt incompatibili; în orice context, real sau imaginar, intersecția extensiunilor lor este vidă.

2) Termenii sistemului *S* sunt complementari, respectiv, reuniunea extensiunilor lor coincide cu Universul în orice context.

Un obiect nu poate satisface doi termeni diferiți ai unei scale în același context și, indiferent de context, există un termen al scalei satisfăcut de orice obiect. De pildă, dacă ne oprim la scala lungimilor, nu există nici un obiect care, în

aceiași context, să aibă lungimi diferite dar, orice context am lua în considerare, obiectul respectiv are o lungime.

Se demonstrează cu ușurință că scalele există și că orice termen aparține cel puțin unei scale. Se poate construi o scală pornind de la orice mulțime de termeni. Bunăoară, dacă „ f_1 ”, „ f_2 ”, ..., „ f_n ” sunt termeni, obținem o scală adăugând negația compusei disjuncte a acestor termeni sau, ceea ce este echivalent, adăugând compusa conjunctă a negațiilor termenilor respectivi. Sistemul următor este o scală:

$$S = \langle f_1, f_2, \dots, f_n, -(f_1 + f_2 + \dots + f_n) \rangle = \langle f_1, f_2, \dots, f_n, (-f_1 \text{ o } -f_2 \text{ o } \dots \text{ o } -f_n) \rangle$$

Termenii f_i se numesc termeni *inițiali*, iar negația compusei disjuncte a termenilor inițiali reprezintă *originea* scalei. Termenii inițiali, împreună cu originea constituie, împreună, termenii scalei. Termenul obținut prin negarea originii este *termenul generic* al scalei. Acesta este specific fiecărei scale. Termenul generic al unei scale este, de fapt, compusa disjunctă a termenilor inițiali ai scalei. În cazul de mai sus, termenul „ $-(f_1 + f_2 + \dots + f_n)$ ” este originea scalei S iar „ $f_1 + f_2 + \dots + f_n$ ” este termenul generic al scalei S .

Cea mai simplă scală este alcătuită dintr-o origine și un termen inițial:

$$S_0 = \langle f, -f \rangle$$

Originea scalei S_0 este negația termenului inițial și, ținând seama că termenul generic al unei scale este negația originii, rezultă că, în cazul scalei S_0 , termenul inițial și termenul generic coincid.

De exemplu, în cazul scalei $\langle \text{om}, \text{non-om} \rangle$, originea este „non-om”, iar termenul inițial și, totodată, termenul generic este „om”, în acest caz, vorbim de *scala oamenilor*. Dacă avem în vedere scala culorilor, $\langle \text{necolorat}, \text{roșu}, \text{portocaliu}, \text{galben}, \text{verde} \dots \rangle$, originea este termenul „necolorat”, iar termenul generic este „colorat”. La fel, în cazul scalei înălțimilor, originea este termenul „fără înălțime”, iar termenul generic este „înalt”.

După cum am văzut, principiile logicii permit ca, în contexte diferite, un obiect să satisfacă intensiuni diferite. Datorită faptului că un obiect rămâne în interiorul unei scale indiferent de context, rezultă că, dacă f_1 și f_2 sunt două intensiuni ale aceleiași scale, propoziția „ $(f_1, c_1)(a) \& (f_2, c_2)(a)$ ” nu este contradictorie, chiar dacă f_1 și f_2 sunt incompatibile. Introducem următoarea convenție, separând intensiunile de context:

$$(f_1, c_1)(a) \& (f_2, c_2)(a) =_{\text{not}} (f_1, f_2)(c_1, c_2)(a)$$

În acest mod, am pus în evidență o nouă categorie de intensiuni, (f_i, f_j) , pe care le numim *schimbări*. Despre a , din exemplul precedent, spunem că a suferit schimbarea (f_1, f_2) de la contextul c_1 la contextul c_2 . De exemplu, dacă un obiect are culoarea roșu într-un context și verde în alt context, spunem că a suferit o schimbare (că a și-a schimbat *culoarea*) la trecerea de la un context la altul. De asemenea, dacă într-un context, b are 1 m înălțime și în alt context are înălțimea de 1,20 m spunem că b și-a schimbat înălțimea.

Schimbările sunt perechi de intensiuni ale aceleiași scale; dacă S este o scală, atunci schimbările sunt elementele clasei S^2 , respectiv, schimbările sunt elemente ale relațiilor care pot avea loc între intensiunile unei scale. *Transformările* sunt acele relații între intensiunile unei scale care sunt *funcții*, cu alte cuvinte, o transformare este o funcție definită pe o scală cu valori în aceeași scală cum este $T: S \rightarrow S$. Prin urmare, atât argumentele, cât și valorile unei transformări sunt elemente ale aceleiași scale.

Datorită faptului că, în cazul unei transformări, domeniul de definiție și codomeniul coincid, ea poate fi compusă cu ea însăși, poate fi *iterată*. Prin iterarea unei transformări asupra originii se obțin noi elemente ale unei scale sau, altfel spus, elementele unei scale pot fi reprezentate drept transformări ale originii. Dacă S este o scală și s_0 este originea sa, atunci:

$$\begin{aligned} T(s_0) &\in S \\ TT(s_0) &\in S \\ TTT(s_0) &\in S \\ \dots \\ TTT \dots T(s_0) &\in S \end{aligned}$$

Ordinul iterației unei transformări este indicat printr-un *număr*, respectiv, $TT\dots T$ (de n ori) = nT . În acest fel, elementele scalei S pot fi reprezentate cu ajutorul numerelor. Dacă f este o intensiune din scala S și f se obține din origine prin iterația de ordin n a transformării T , atunci:

$$f = nT(s_0)$$

Aplicând o transformare originii, obținem intensiuni diferite de origine, care aparțin negației originii, prin urmare, aceste intensiuni compun disjunct termenul generic al scalei. De aceea, o intensiune oarecare a scalei, diferită de origine, poate fi reprezentată prin „număr, unitate, termen generic”, unde unitatea este tocmai transformarea T . Pentru a reprezenta originea, introducem numărul „zero”, care înseamnă că transformarea T nu se aplică. Prin urmare, $0T(s_0) = s_0$, deci, originea este reprezentată prin „zero, unitate, termen generic”. Rezultă că, orice termen al unei scale, indiferent că este termen inițial sau origine, se lasă analizat prin componentele amintite, număr, unitate, termen generic. Sintaxa unui termen al scalei cu termenul generic „ S ” este „ nuS ” și, ca urmare, sintaxa unui predicat devine:

$$\begin{aligned} (nuS, t, l)(x_1, \dots, x_n), \text{ respectiv,} \\ (\text{număr, unitate, termen generic, moment, loc})(x_1, \dots, x_n) \end{aligned}$$

De exemplu, elementele scalei înălțimilor sunt „1 m înălțime”, „1,5 m înălțime”, „2 m înălțime” etc., unde ies cu ușurință în evidență componentele termenilor scalei: numărul, unitatea și termenul generic. Unitatea și termenul generic nu depind de context, numai numărul se schimbă în funcție de acesta. Dacă ținem seama de acest aspect, atunci sintaxa unui predicat devine:

$$(n(t,l)uS)(x_1, \dots, x_n)$$

De exemplu, dacă se modifică înălțimea unui obiect, unitatea rămâne aceeași, cum ar fi metrul, termenul generic nu se schimbă ci numai numărul; înălțimea obiectului ar putea crește de la 1 m la 1,20 m prin modificarea contextului¹¹.

Numărul este un element al intensiunii care reprezintă *cantitatea*, de exemplu, în cazul scalei înălțimilor, 1 m sau 3 m. Pe de altă parte, numerele se supun unor algebre diferite, în funcție de scala pe care o avem în vedere. Pentru unele scale, numerele permit compararea intensiunilor, de pildă, despre intensiunea 1 m înălțime se poate spune că este *mai mică* decât intensiunea 3 m înălțime sau despre a doua că este *mai mare* decât prima. Pentru unele scale, numite de intervale, se poate spune, în plus, că o intensiune este *cu atâta mai mare* sau *mai mică* decât alta, iar alte scale, cele de rapoarte, permit să se spună că o intensiune este *de atâtea ori* mai mare sau mai mică decât altă intensiune a scalei.

Termenii prin care sunt comparate intensiunile sunt încadrați de Aristotel în categoria *relație*, sunt termeni relativi¹². Acești termeni nu trebuie confundați cu relațiile care sunt predicate cu o aritate mai mare decât unitatea și au cu totul altă sintaxă. Termenii relativi, care permit comparația între intensiuni, nu pot fi confundați cu termenii absoluți care nu permit ierarhizarea sau comparația. De exemplu, termenii din scala înălțimilor pot fi comparați, pe când termenii din scala culorilor nu sunt comparabili. Nu se poate spune că o culoare este mai mare sau mai mică decât alta.

Din termeni relativi se pot obține termeni absoluți prin stabilirea, de regulă convențională, a unui standard. Aristotel atrage atenția în mai multe rânduri că despre un munte nu se poate spune că este înalt decât în comparație cu altceva¹³. Dacă am dori să obținem un termen absolut pentru înălțime, am putea alege un element al scalei înălțimilor ca standard, să spunem „*x* este înalt” = „*x* are înălțimea mai mare decât *h* m”.

Confuzia dintre termenii relativi și absoluți dă naștere la paradoxuri, cum sunt *chelul*, *grămada*, *tânărul* etc. Putem adopta regula că, dacă *a* este tânăr la o anumită vârstă, va fi tânăr și peste un an. Să spunem că *a* are 20 de ani, la 21 de ani, de bună seamă, el va fi, de asemenea, tânăr. Prin urmare, putem construi raționamentul:

La vârsta *v* insul *a* este tânăr.
 La vârsta $v + 1$ insul *a* este tânăr.
 La vârsta $v + 2$ insul *a* este tânăr.
 ...
 La vârsta $v + n$ insul *a* este tânăr.
a este tânăr la orice vârstă.

¹¹ Conform lui Noica, „Nu există decât trei mărimi: număr, spațiu, timp; restul sunt mărimi derivate sau improprii, inclusiv mișcarea.” (C. Noica, *op. cit.*, p. 109). Noica vrea să spună că acestea trei sunt suficiente pentru a da seama de orice schimbare sau devenire.

¹² Aristotel, *op. cit.*, p. 21.

¹³ *Ibidem*, p. 25.

Concluzia este falsă, deci una dintre premise sau regula generală trebuie să fie false. Dacă una dintre premise este falsă înseamnă că, de fapt, regula generală este falsă, prin urmare, condiția necesară sau suficientă pentru a explica falsitatea concluziei este să respingem regula că la orice vârstă, dacă mai adăugăm un an, tinerețea se conservă. Trebuie să existe o vârstă la care regula nu se mai aplică, respectiv, trebuie să existe o vârstă de la care a nu mai este tânăr. Problema se rezolvă ținând seama că „tânăr” provine dintr-un termen relativ. Sintaxa predicatului corespunzător este „ x este tânăr” = „Vârsta lui x mai mică decât v ” unde, dacă îl precizăm pe v paradoxul dispare.

Definirea unor termeni absoluți pornind de la termeni relativi este posibilă numai în unele cazuri, care acceptă standarde obiective, cum este „înalt” sau „tânăr”. În schimb, pentru alți termeni, unde sunt implicate standarde subiective, această operație este imposibilă. Bunăoară, nu există bunătate sau dreptate absolută. Orice tentativă de a introduce în societate dreptatea absolută nu face altceva decât să impună dreptatea unora împotriva altora.

Termenii relativi se aplică altor termeni (compară intensiunile) și nu numelor. De exemplu, dacă avem în vedere înălțimea, expresia „ a este mai mic decât b ” nu este corectă sintactic, ci „Înălțimea lui a este mai mică decât înălțimea lui b ”, respectiv, „Numărul asociat înălțimii lui a este mai mic decât numărul asociat înălțimii lui b ”.

Până acum, prin analiza predicatelor și a termenilor, am pus în evidență următoarele categorii aristotelice: momentul, locul, calitatea, cantitatea și relația. Alte categorii, precum acțiunea, posesiunea, poziția și înrâurirea nu sunt decât tipuri de intensiuni așa cum, pe lângă calitate, am văzut că sunt schimbările și transformările¹⁴. Toate aceste nouă categorii rezultă în urma analizei predicatului propoziției elementare. A zecea categorie, substanța, nu poate fi pusă în evidență prin analiza predicatului deoarece, așa cum remarcă Stagiritul, substanța nu poate fi afirmată sau predicată despre nimic altceva¹⁵.

Dimpotrivă, substanța este aceea căreia i se aplică un predicat, substanța este intensiunea analizată prin intermediul predicatului. Am văzut că propozițiile elementare analizează intensiunea numelor. Prin urmare, substanța este *intensiunea numelui*. Aristotel pune în evidență faptul că substanța este intensiunea unui nume legând-o de *un anumit individ*. De exemplu, o substanță este *un om anumit*, unic¹⁶. Ori un om anumit este surprins printr-un nume, urmează că substanța este tocmai intensiunea numelui respectiv. De exemplu, *Aristotel* este un om anumit; numelui „Aristotel” îi corespunde o substanță ca intensiune. Numele trebuie să aibă intensiune deoarece predicatele analizează prin intermediul termenilor, adică al intensiunilor,

¹⁴ Noica observă pe bună dreptate că acestea sunt în legătură cu *devenirea* (C. Noica, *op. cit.*, p. 107).

¹⁵ *Ibidem*, p. 8.

¹⁶ Jonathan J. Sanford, „Categories and Metaphysics: Aristotle’s Science of Being”, *Categories: Historical and Systematic Essays*, The Catholic University of America Press, 2004, p. 3.

ori printr-o intensiune nu putem analiza decât tot o intensiune. Prin urmare, ceea ce constituie obiectul analizei, numele, trebuie să aibă o intensiune.

Înțelesul numelui nu constă în intensiune, ci în extensiunea sa, de aceea, Aristotel nu leagă substanța de un nume; fiind intensiune, substanța nu poate fi surprinsă printr-un nume. Stagiritul arată clar că substanța nu este Socrate, ci *un anumit om*¹⁷. Înțelesul numelui constă într-un obiect, în ceva care există obiectiv. Prin urmare, două trăsături intrinseci ale substanței sunt *existența și obiectivitatea* sau *spațialitatea*, substanța *există în spațiu*. Invers, tot ceea ce există în spațiu este substanță¹⁸.

Într-un context dat, un obiect satisface câte o intensiune din orice scală, iar unul și același obiect satisface numai intensiuni compatibile între ele. Prin aceea că sunt satisfăcute de același obiect, clasele a două intensiuni au cel puțin un element în comun, prin urmare, intensiunile respective trebuie să fie compatibile. Dar, în aceeași scală, nici o intensiune nu este compatibilă cu alta. Prin urmare, relativ la un context dat, substanța este alcătuită din *toate intensiunile compatibile între ele*. Caracteristicile substanței¹⁹ sunt:

- 1) existența,
- 2) spațialitatea,
- 3) unicitatea extensiunii²⁰,
- 4) conține toate intensiunile compatibile între ele.

De aceea, o substanță este nepuizabilă, oricât am analiza-o, oricâte propoziții elementare am construi cu privire la substanța respectivă, nu putem trece în revistă toate intensiunile care o alcătuiesc. Aristotel indică faptul că substanța este cea mai bogată intensiune prin aceea că reprezintă limita șirului de specii care pot fi obținute dintr-un gen adăugând mereu alte diferențe; substanța este cea mai bogată specie din perspectivă intensională, singura specie care nu este, la rândul ei, gen. Unei substanțe nu îi mai putem adăuga nici o diferență, prin urmare, substanța trebuie să conțină toate intensiunile compatibile între ele²¹.

Aristotel remarcă faptul că substanțele primesc contrarii, ceea ce ar contraveni observației că substanța este alcătuită numai din intensiuni compatibile. Chiar din

¹⁷ Aristotel, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸ Wolfgang-Rainer Mann, *op. cit.*, p. 11.

¹⁹ *Ibidem*, p. 25.

²⁰ „Pe de altă parte, orice substanță pare să însemne ceva anumit. Cu privire la substanțele prime, este de netăgăduit și adevărat cum că semnifică ceva anumit, căci lucrul indicat este individual și unu la număr; iar cu privire la substanțele secunde, se pare de asemenea, prin forma denumirii, că ele înseamnă ceva anumit, ca atunci când spui «om» sau «viețuitor»; totuși nu e cu adevărat așa, ci ele semnifică mai degrabă un fel de a fi: căci subiectul nu e ceva unic, ca substanța primă, ci om și viețuitor se enunță despre mai mulți.” (Aristotel, *op. cit.*, p. 14). Aici ne oprim numai la substanțele prime. Aristotel vorbește de substanțe secunde, având opinia că acestea sunt suficiente pentru individualizare. De exemplu, să fii om este suficient pentru a fi un individ distinct pe când, să fii alb nu este suficient. De aceea, om face parte dintre substanțe, dar deoarece sunt mai mulți oameni, nu poate fi o substanță propriu-zisă, ci doar una de rang inferior.

²¹ *Ibidem*, p. 10.

exemplele lui Aristotel rezultă că o substanță poate conține contrarii doar la momente diferite, respectiv, în contexte diferite, ca rezultat al schimbării²². Prin urmare, dacă s este o substanță, iar f și g sunt două intensiuni incompatibile, are loc:

$(f \in s)$ în contextul c_1 și $(g \in s)$ în contextul c_2

Aristotel consideră substanța ca având o structură mai amplă decât aceea de simplă intensiune, conținând *toate categoriile* deoarece categoriile rezultă, de fapt, prin analiza substanței:

„Neexistând deci substanțele prime, este cu neputință să fie vreunul din celelalte.”²³

Urmează că substanța conține nu numai intensiunea, ci și momentul și locul, respectiv, *contextul*. Prin urmare, dacă f este o componentă a substanței s în contextul c atunci și (f, c) sau (f, t, l) este o componentă a substanței s , dar, chiar dacă f și g sunt incompatibile, (f, c_1) și (f, c_2) sunt compatibile între ele.

Dacă ținem seama de observația de mai sus, că substanța nu poate fi redusă la intensiuni, ceea ce rezultă și din aceea că, în cadrul propoziției elementare, substanța este analizată prin *predicate*, nu prin termeni, rezultă că o substanță conține *toate predicatele compatibile între ele*²⁴. Prin urmare, substanța conține toate predicatele de forma (f, c) sau (f, t, l) , respectiv, *toate predicatele*. Consecința este că *există o singură substanță* sau că *substanța este unică* și conține toate intensiunile reale sau potențiale.

Substanța nu poate fi surprinsă printr-un nume datorită faptului că este intensiune, iar înțelesul numelor este extensional, dar nu poate fi surprinsă nici printr-un termen pentru că este nepuizabilă, nu poate fi inclusă într-o scală. Urmează că *substanța nu poate fi numită*, nu poate fi surprinsă în întregime, ci numai frânturi ale ei, realizându-se nelimitat în timp și spațiu²⁵.

În ce privește substanța, am obținut un rezultat asemănător cu Spinoza. Cercetătorul olandez, prin alte mijloace, ajunge la concluzia că substanța este unică²⁶, are o infinitate de atribute, fiind nepuizabilă²⁷, există²⁸, este spațială (are întindere sau obiectivitate)²⁹ etc.

²² *Ibidem*, p. 17.

²³ *Ibidem*, p. 10.

²⁴ Frank A. Lewis, *Substance and Predication in Aristotle*, Cambridge University Press, New York, 1991, p. 49.

²⁵ Așa se răspunde problemei lui Olimpiodor, de ce Aristotel nu leagă substanța de nume (C. Noica, *op. cit.*, p. 94).

²⁶ B. Spinoza, *Etica*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 8.

²⁷ *Ibidem*, p. 16.

²⁸ *Ibidem*, p. 5.

²⁹ *Ibidem*, p. 9.

Am ajuns la o sintaxă a propoziției elementare care corespunde categoriilor aristotelice:

Propoziție elementară = predicat + nume.

Predicat = număr + unitate + termen + context.

Numărului la care Aristotel adaugă uneori și *unitatea* îi sunt proprii categoriile *relație* și *cantitate*.

Termenului îi corespund categoriile *calitate/ posesie/ înrâurire/ acțiune/ poziție*.

Contextului îi revin categoriile *moment* și *loc*.

Numelui îi corespunde *substanța*³⁰.

Categoriile rezultă, astfel, din analiza substanței și, prin intermediul lor, este realizată predicția în cadrul propoziției elementare³¹. Ipoteza categoriilor are menirea să explice funcția și înțelesul expresiilor care compun propozițiile elementare.

³⁰ Olimpiodor dezvoltă o clasificare a categoriilor pe alte criterii (C. Noica, *op. cit.*, p. 85).

³¹ Frank A. Lewis, *op. cit.*, p. 48.